

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงพื้นบ้านอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การวิจัยเชิงคุณภาพศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับอ่าวบ้านดอน การประมงพื้นบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงพื้นบ้าน ศึกษาวิธีการใช้เครื่องมือ การประดิษฐ์เครื่องมือ และวิธีการถ่ายทอดการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้าน จากเอกสาร การสัมภาษณ์บุคคล และการสนทนากลุ่มทั้งแบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง จากนั้นนำข้อมูลดังกล่าวมาจำแนกเนื้อหา และคัดเลือกข้อมูล นำเสนอผลการศึกษาด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ ตรวจสอบความเที่ยงตรงของข้อมูลกับผู้รู้ในพื้นที่ ส่วนการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการใช้ค้นหาปราชญ์ชาวบ้านด้านการทำประมงพื้นบ้าน จัดอบรมเกี่ยวกับการทำประมงพื้นบ้าน จัดเวทีสนทนาเพื่อร่วมกันแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาด้านประมงพื้นบ้าน ร่วมกันวิเคราะห์และหาแนวทางแก้ปัญหาด้านการทำประมงพื้นบ้าน

วิธีการดำเนินการวิจัย

การดำเนินวิจัยเชิงคุณภาพ

ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยใช้ศึกษาวิถีชุมชนประมงพื้นบ้านอ่าวบ้านดอนจังหวัดสุราษฎร์ธานีในบริบทการเปลี่ยนแปลง และศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงพื้นบ้านอ่าวบ้านดอนที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่และการปรับตัวของชุมชน โดยศึกษาบริบทเบื้องต้นเกี่ยวกับอ่าวบ้านดอน บริบทการเปลี่ยนแปลงของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงพื้นบ้านอ่าวบ้านดอน พลวัตการเปลี่ยนแปลงด้านการทำประมงที่ส่งผลต่อการดำรงชีวิตของชุมชน โดยมีขั้นตอนการดำเนินงาน ดังนี้

1. ก่อนลงพื้นที่ภาคสนาม ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลบริบทเบื้องต้นเกี่ยวกับอ่าวบ้านดอนทั้ง 7 อำเภอ ได้แก่ ท่าชนะ ไชยา ท่าฉาง พุนพิน เมืองสุราษฎร์ธานี กาญจนดิษฐ์ และดอนสัก ศึกษาข้อมูลในส่วนของแผนที่การเดินทาง ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศรอบอ่าวบ้านดอน โดยศึกษาข้อมูลจากเว็บไซต์ เอกสารงานวิจัยฐานเศรษฐกิจและทุนทางวัฒนธรรมของจังหวัดสุราษฎร์ธานี

2. วางแผนการเดินทาง การเก็บรวบรวมข้อมูล และการลงพื้นที่ จัดลำดับการลงพื้นที่ในแต่ละอำเภอ โดยเรียงลำดับจาก อำเภอดอนสัก อำเภอกาญจนดิษฐ์ อำเภอเมืองสุราษฎร์ธานี

อำเภอพุนพิน อำเภอท่าฉาง อำเภอไชยา และอำเภอท่าชนะ และในแต่ละอำเภอผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ในการศึกษางานวิจัยตามลักษณะภูมิประเทศที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย คือ เลือกลงพื้นที่หรือชุมชนที่มีการทำประมงพื้นบ้านอย่างหนาแน่น สภาพความเป็นอยู่ของชุมชนที่ยังมีความเป็นประมงพื้นบ้านโดยที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก ชุมชนมีความเข้มแข็งในการร่วมมืออนุรักษ์อ่าวบ้านดอน และชุมชนให้ความร่วมมือในการศึกษาและพัฒนางานวิจัย ผู้วิจัยจึงได้เลือกพื้นที่ทั้ง 7 อำเภอของอ่าวบ้านดอน ในพื้นที่ดังต่อไปนี้

- 2.1 อำเภอดอนสัก ลงพื้นที่ หมู่ที่ 3 บ้านเกาะแรต ตำบลดอนสัก
- 2.2 อำเภอกาญจนดิษฐ์ ลงพื้นที่ หมู่ที่ 4 บ้านเจงอะ ตำบลตะเคียนทอง
- 2.3 อำเภอเมืองสุราษฎร์ธานี ลงพื้นที่ หมู่ที่ 1 บ้านคลองฉนาก ตำบลคลองฉนาก
- 2.4 อำเภอพุนพิน ลงพื้นที่ หมู่ที่ 5 บ้านบางปลา ตำบลลิเล็ด
- 2.5 อำเภอท่าฉาง ลงพื้นที่ หมู่ที่ 4 บ้านท่าพิกุล ตำบลท่าฉาง
- 2.6 อำเภอไชยา ลงพื้นที่ หมู่ที่ 5 บ้านแหลมโพธิ์ ตำบลพุมเรียง
- 2.7 อำเภอท่าชนะ ลงพื้นที่ หมู่ที่ 11 บ้านมติมิตรพัฒนา ตำบลคันธูลี

3. ขอบหนังสือแนะนำตัวจากคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี เพื่อเป็นหนังสือแนะนำตัว เนื่องจากผู้วิจัยไม่ใช่คนในพื้นที่ ในการขออนุเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทเบื้องต้นของอ่าวบ้านดอน จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

4. ติดต่อประสานงานกับผู้นำชุมชน ชาวบ้าน ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อ่าวบ้านดอน สำหรับการนำทาง และการติดต่อขอเข้าพื้นที่ในแต่ละอำเภอ เพื่อรวบรวมข้อมูล และเพื่อให้ชุมชนไว้วางใจ โดยใช้การติดต่อผ่านทางผู้นำท้องถิ่น หรือนักศึกษาของมหาวิทยาลัยราชภัฏที่มีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยกับชุมชน โดยการพบปะกับชาวบ้านผู้นำท้องถิ่น เช่น ประธานเครือข่ายอนุรักษ์อ่าวบ้านดอน คณะกรรมการเครือข่ายอนุรักษ์อ่าวบ้านดอน นายกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ชาวบ้าน ผู้สูงอายุในหมู่บ้านซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ อย่างไม่เป็นทางการ เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยและชุมชนเข้าใจวัตถุประสงค์ของการลงพื้นที่วิจัยในครั้งนี้

5. ลงพื้นที่เพื่อศึกษา วิธีการทำการประมงพื้นบ้านหรือประมงชายฝั่ง เครื่องมือประมงพื้นบ้าน วิธีการใช้และการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้าน วิธีการถ่ายทอดการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้านหรือภูมิปัญญาในการจับสัตว์น้ำให้กับลูกหลานหรือคนในครอบครัว ตลอดจนศึกษาอุปสรรคหรือปัญหาในการถ่ายทอด และปัญหาในการทำการประมง บริบทการเปลี่ยนแปลงของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงอ่าวบ้านดอน พลวัตการเปลี่ยนแปลงด้านการทำประมงที่ส่งผลต่อการดำรงชีวิตของชุมชน โดยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (informal interview) การสนทนากลุ่ม (Focus group) เป็นต้น

การดำเนินวิจัยเชิงปฏิบัติการ

การดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการใช้ในการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงพื้นบ้านอ่าวบ้านดอนที่สอดคล้องกับบริบทการเปลี่ยนแปลง โดยมีขั้นตอนการดำเนินงาน ดังนี้

1. ประชากร และกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย การวิจัยครั้งนี้มีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) โดยผู้วิจัยและทีมงานซึ่งประกอบด้วยนักวิจัยที่ปรึกษาโครงการ วิทยากรผู้ประสานงาน ได้พิจารณาและตัดสินใจเลือกกลุ่มตัวอย่างสำหรับการทำวิจัยในครั้งนี้ โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนของชุมชน ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความรู้และน่าเชื่อถือ โดยบุคคลเหล่านี้ส่วนใหญ่แล้วเป็นชาวประมงที่เป็นผู้นำชุมชนในการทำหน้าที่เป็นแกนนำในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่งในแต่ละชุมชน ดังนี้

1.1 การศึกษาวิถีชุมชนประมงพื้นบ้านอ่าวบ้านดอนจังหวัดสุราษฎร์ธานี ในบริบทการเปลี่ยนแปลง และศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงพื้นบ้านอ่าวบ้านดอนที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่และการปรับตัวของชุมชน ผู้วิจัยใช้ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

1.1.1 อำเภอดอนสัก ใช้ประชากร หมู่ที่ 3 บ้านเกาะแรด ตำบลดอนสัก โดยกลุ่มตัวอย่าง คือ ชาวประมงในพื้นที่บ้านเกาะแรด ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน รวมทั้งแกนนำอนุรักษ์อ่าวบ้านดอน รวมจำนวน 6-12 คน

1.1.2 อำเภอกาญจนดิษฐ์ ใช้ประชากร หมู่ที่ 4 บ้านเจงอะ ตำบลตะเคียนทอง กลุ่มตัวอย่าง คือ ประธานเครือข่ายอนุรักษ์อ่าวบ้านดอน ผู้ใหญ่บ้านเจงอะ ชาวประมงพื้นบ้าน กลุ่มอนุรักษ์อ่าวบ้านดอน รวมจำนวน 6-12 คน

1.1.3 อำเภอเมืองสุราษฎร์ธานี ใช้ประชากร หมู่ที่ 1 บ้านคลองฉนาก ตำบลคลองฉนาก กลุ่มตัวอย่าง คือ แกนนำอนุรักษ์อ่าวบ้านดอน กำนันตำบลคลองฉนาก ผู้ใหญ่บ้านคลองฉนาก สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลคลองฉนาก ชาวประมงพื้นบ้าน รวมจำนวน 6-12 คน

1.1.4 อำเภอพุนพิน ใช้ประชากร หมู่ที่ 5 บ้านบางปลา ตำบลลิเล็ด กลุ่มตัวอย่าง คือ กำนันตำบลลิเล็ดและชาวประมงพื้นบ้าน รวมจำนวน 6-12 คน

1.1.5 อำเภอท่าฉาง ใช้ประชากรหมู่ที่ 4 บ้านท่าพิกุล ตำบลท่าฉาง กลุ่มตัวอย่าง คือ รองประธานเครือข่ายอนุรักษ์อ่าวบ้านดอน แกนนำอนุรักษ์อ่าวบ้านดอน กลุ่มเฝ้าระวังทรัพยากรทางทะเล ผู้ใหญ่บ้านท่าพิกุล ชาวประมงพื้นบ้าน รวมจำนวน 6-12 คน

1.1.6 อำเภอไชยา ใช้ประชากร หมู่ที่ 5 บ้านแหลมโพธิ์ ตำบลพุมเรียง กลุ่มตัวอย่าง คือ ประธานกลุ่มประมงพื้นบ้าน แกนนำอนุรักษ์อ่าวบ้านดอน และชาวประมงพื้นบ้าน รวมจำนวน 6-12 คน

1.1.7 อำเภอท่าชนะ ใช้ประชากร หมู่ที่ 1 บ้านคันธูลี และหมู่ 11 บ้านมติมิตรพัฒนา ตำบลคันธูลี กลุ่มตัวอย่าง คือ คณะกรรมการเครือข่ายอนุรักษ์อ่าวบ้านดอน แกนนำอนุรักษ์อ่าวบ้านดอน และชาวประมงพื้นบ้าน รวมจำนวน 6-12 คน

1.2 สำหรับจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงพื้นบ้านอ่าวบ้านดอน ผู้วิจัยได้ลงปฏิบัติการใน 2 พื้นที่ คือ อำเภอดอนสัก และอำเภอท่าชนะ เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งในการร่วมมืออนุรักษ์อ่าวบ้านดอน และสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนยังมีความเป็นประมงพื้นบ้าน โดยในแต่ละพื้นที่ใช้ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

1.2.1 อำเภอดอนสัก ใช้ประชากร หมู่ที่ 3 บ้านเกาะแรด ตำบลดอนสัก โดยกลุ่มตัวอย่าง คือ ประธานเครือข่ายอ่าวบ้านดอนอำเภอดอนสัก ชาวประมงในพื้นที่บ้านเกาะแรด ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน รวมทั้งแกนนำอนุรักษ์อ่าวบ้านดอน รวมจำนวน 10-15 คน

1.2.2 อำเภอท่าชนะ ใช้ประชากร หมู่ที่ 11 บ้านมติมิตรพัฒนา ตำบลคันธูลี กลุ่มตัวอย่าง คือ คณะกรรมการเครือข่ายอนุรักษ์อ่าวบ้านดอน แกนนำอนุรักษ์อ่าว บ้านดอน และชาวประมงพื้นบ้าน รวมจำนวน 10-15 คน

2. การลงพื้นที่ มีการใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ดังนี้

2.1 ค้นหาปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาในการทำประมงพื้นบ้านในพื้นที่อ่าวบ้านดอน เพื่อให้เป็นผู้ประสานและถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับชาวบ้าน

2.2 ให้ความรู้แก่ชาวบ้านและผู้ที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับภูมิปัญญาประมงพื้นบ้าน โดยปราชญ์ชาวบ้าน

2.3 จัดกลุ่มสนทนาเพื่อร่วมกันเรียนรู้ แลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาการประมงพื้นบ้าน โดยเน้นให้ชาวบ้านเป็นผู้สารถีวิธีการประดิษฐ์เครื่องมือหรือวิธีการจับสัตว์น้ำ ตลอดจนช่วยกันวิเคราะห์ปัญหาการเปลี่ยนแปลงด้านการทำประมงที่ส่งผลกระทบต่อดำรงชีวิตของชุมชน การหาแนวทาง ร่วมกันคิด ตัดสินใจ วางแผน และประเมินผลสถานการณ์ในอนาคต ในการจัดกลุ่มสนทนาประกอบด้วยคณะผู้สัมภาษณ์ ได้แก่ วิทยากรประจำโครงการวิจัย ซึ่งเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ด้านภูมิปัญญาการจัดการเรียนรู้ประมงพื้นบ้าน วิทยากรกระบวนการในการจัดกลุ่มสนทนาหรือเวทีชุมชน ผู้วิจัย และผู้ช่วยอำนวยความสะดวกโดยวิทยากรทั้ง 2 ท่าน และผู้วิจัยจะเป็นผู้นำการสนทนา ที่ทำหน้าที่ดำเนินการสัมภาษณ์ โดยตั้งคำถามและซักถามให้ผู้ร่วมสนทนาได้แสดงความคิดเห็น กระตุ้น และเร้าให้ผู้ร่วมสนทนาให้เล่าข้อมูลแลกเปลี่ยนกัน และหากจำนวนผู้เข้าร่วมสนทนามีจำนวนมากก็จะแยกกลุ่มสนทนาออกเป็นกลุ่มๆ โดยมีผู้อำนวยความสะดวก (facilitator) ทำหน้าที่บันทึกเสียง จัดบันทึกการสนทนา และทำหน้าที่บริการเครื่องดื่มอาหารว่าง ตลอดจนช่วยเหลือจัดหาอุปกรณ์เพื่อให้การสนทนาดำเนินไปได้โดยไม่มีสิ่งรบกวนตลอดเวลาการสัมภาษณ์

2.4 เก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสนทนา การสังเกต และจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยนำมาถอดบทเรียน และเรียบเรียงข้อมูลให้ถูกต้อง แล้วจึงนำมาตรวจสอบความถูกต้องกับชาวบ้านอีกครั้งโดยการจัดสนทนากลุ่ม

เครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การรวบรวมข้อมูลที่มีอยู่แล้ว โดยมีการรวบรวมดังนี้

1.1 ด้านเอกสาร มีการสืบค้นข้อมูลจากเว็บไซต์ เอกสารจากกรมประมง และเอกสารงานวิจัย ฐานเศรษฐกิจและทุนทางวัฒนธรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี เกี่ยวกับบริบทเบื้องต้นของอำเภอบ้านดอน ได้แก่ ท่าชนะ ไชยา ท่าฉาง พุนพิน เมืองสุราษฎร์ธานี กาญจนดิษฐ์ และดอนสัก โดยศึกษาเกี่ยวกับลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศ พื้นที่ที่ติดกับทะเลอำเภอบ้านดอนพื้นที่การทำประมงของแต่ละอำเภอ เป็นต้น

1.2 รวบรวมข้อมูลจากเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2. เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

2.1 สังเกต เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่นิยมใช้กันมาก เนื่องจากเป็นวิธีที่สะดวกและง่ายต่อการศึกษาข้อมูล ผู้วิจัยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม

2.2 การสัมภาษณ์ ใช้การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (informal interview) เป็นการสัมภาษณ์แบบเปิดกว้างไม่จำกัดคำตอบ ผู้ถูกสัมภาษณ์มีอิสระที่จะอธิบายความคิดของตนเอง ในการสัมภาษณ์ผู้สัมภาษณ์มีการตั้งคำถามไว้ก่อนล่วงหน้าเพื่อให้รู้ว่าจะต้องสัมภาษณ์อะไรบ้างและเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการ ใช้สำหรับสัมภาษณ์ในส่วนของบริษัทชุมชน ดังหัวข้อต่อไปนี้

2.2.1 สภาพเศรษฐกิจ ความเป็นอยู่การดำรงชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน

2.2.2 การทำประมงพื้นบ้าน

2.2.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงพื้นบ้าน

2.2.4 เครื่องมือประมงพื้นบ้าน

2.2.5 การประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้าน

2.3 การจัดกลุ่มสนทนาพูดคุยกับชาวบ้านเกี่ยวกับเครื่องมือประมงพื้นบ้านและ ปัญหาการทำประมงพื้นบ้าน แนวทางการแก้ไขปัญหาการทำประมงพื้นบ้าน แนวโน้มหรือสถานการณ์การทำประมงพื้นบ้านในอนาคต

การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลโดยวิธีการต่าง ๆ คือ จากเอกสาร การสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม ซึ่งตรวจสอบแล้วมาจัดหมวดหมู่ตามประเด็นที่วางไว้ เพื่อลำดับเหตุการณ์และเนื้อหาสาระให้เป็นระบบชัดเจน จากนั้นนำเอาข้อมูลมาบูรณาการเข้ากับแนวคิด ทฤษฎีทางวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องซึ่งใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์

การตรวจสอบข้อมูล

นำข้อมูลที่เรียบเรียงแล้ว มาตรวจสอบเพื่อหาความเชื่อถือได้ ตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า โดยใช้วิธีเก็บข้อมูลที่ต่างออกไป เปลี่ยนแปลงแหล่งที่มาของข้อมูล เวลา หรือสถานที่ที่ให้ข้อมูล คือ ตรวจสอบโดยใช้แหล่งข้อมูลที่ต่างกัน และผู้ให้ข้อมูลที่ต่างกัน โดยการจัดเวทีสนทนากลุ่มเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลโดยชาวบ้านและผู้นำท้องถิ่น

การนำเสนอ / เผยแพร่ผลการวิจัย

การนำเสนอหรือเผยแพร่ผลการวิจัยเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ ถือเป็นขั้นตอนสุดท้ายในการทำวิจัย สำหรับการเผยแพร่ผลงานวิจัย การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงพื้นบ้านอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผู้วิจัยดำเนินการเผยแพร่โดยวิธีการดังนี้

1. จัดทำรูปเล่มเผยแพร่อยู่ในรูปเล่มเอกสารเพื่อเผยแพร่ไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
2. เขียนบทความวิจัยเผยแพร่ในวารสารที่มีคุณภาพ